IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
**Volume 21 Issue 2 May 2026**

# SHOISLOM SHOMUHAMEDOV – O‘ZBEK SHARQSHUNOSLIGI VA TARJIMASHUNOSLIGINING ZABARDAST NAMOYANDASI

**Sultonboyev Asadbek Ulug‘jon o‘g‘li**
Toshkent davlat sharqshunoslik universieti, talaba
E-mail: asadbeksultonboyev2005@gmail.com
+99899-340-95-32
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20290214

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada o‘zbek sharqshunosligi va tarjimashunosligi rivojiga ulkan hissa qo‘shgan olim, tarjimon va pedagog Shoislom Shomuhamedovning hayoti, ilmiy faoliyati hamda ijodiy merosi tahlil qilinadi. Maqolada olimning fors-tojik mumtoz adabiyoti, eronshunoslik, badiiy tarjima va Sharq madaniyatini o‘rganish borasidagi xizmatlari yoritilgan. Shuningdek, Shoislom Shomuhamedovning “Shohnoma” tarjimasidagi ishtiroki, ilmiy-pedagogik faoliyati va o‘zbek sharqshunoslik maktabining shakllanishidagi o‘rni ilmiy asosda ochib berilgan. Tadqiqot davomida olimning ilmiy qarashlari, ma’rifatparvarlik g‘oyalari hamda tarjimonlik mahorati tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** sharqshunoslik, tarjimashunoslik, eronshunoslik, fors-tojik adabiyoti, “Shohnoma”, badiiy tarjima, Sharq adabiyoti, o‘zbek ilm-fani, ma’rifatparvarlik, mumtoz adabiyot, pedagogik faoliyat.

## Kirish.

XX asr o‘zbek ilm-fani va madaniy hayotida sharqshunoslik, eronshunoslik hamda tarjimashunoslik sohalarining rivojiga ulkan hissa qo‘shgan olimlardan biri Shoislom Shomuhamedov hisoblanadi. U nafaqat olim, balki mohir tarjimon, shoir, pedagog va ma’rifatparvar sifatida ham o‘zbek ilmiy-madaniy muhitida muhim o‘rin egallaydi. Shoislom Shomuhamedovning ilmiy faoliyati fors-tojik mumtoz adabiyoti, zamonaviy Eron adabiyoti, badiiy tarjima nazariyasi hamda Sharq xalqlari madaniy merosini o‘rganish bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, uning Firdavsiy “Shohnoma”sining o‘zbek tiliga tarjima qilinishi va nashr etilishidagi xizmatlari o‘zbek tarjimashunosligi tarixida alohida ahamiyat kasb etadi.

Shoislom Shomuhamedov o‘z faoliyati davomida yuzlab ilmiy maqolalar, monografiyalar, o‘quv qo‘llanmalari va badiiy tarjimalar yaratgan. U Sharq adabiyotining insonparvarlik, axloqiy komillik va ma’naviy poklik g‘oyalarini o‘zbek kitobxoniga yetkazishda katta xizmat qilgan ijodkorlardan biridir. Shu sababli uning ilmiy va ijodiy merosi bugungi kunda ham sharqshunoslik va tarjimashunoslik sohalarida muhim manba sifatida qadrlanadi.

## Shoislom Shomuhamedovning hayoti va ilmiy faoliyati.

Shoislom Mahmudovich Shomuhamedov XX asr o‘zbek sharqshunosligi, tarjimashunosligi va adabiyotshunosligi taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan zabardast olimlardan biri hisoblanadi. U 1921-yil 16-aprelda Toshkent shahrida ziyoli oilada tavallud topdi. Yoshligidan ilm-fanga, ayniqsa Sharq xalqlari tarixi, tillari va adabiyotiga qiziqib ulg‘aydi. O‘sha davr Toshkenti Markaziy Osiyodagi muhim ilmiy-madaniy markazlardan biri bo‘lib, bu muhit Shoislom Shomuhamedovning dunyoqarashi shakllanishida katta rol o‘ynadi. U maktab yillaridayoq mumtoz Sharq adabiyoti namunalari bilan tanishib, Alisher Navoiy, Sa’diy, Hofiz, Firdavsiy va Umar Xayyom kabi mutafakkirlarning ijodiga qiziqa boshlagan.

Shoislom Shomuhamedovning yoshligi murakkab tarixiy davrga to‘g‘ri keldi. Ikkinchi jahon urushi boshlanishi bilan u ham minglab vatandoshlar qatori frontga safarbar etildi. Urush

yillarida u insoniyat boshiga tushgan og‘ir sinovlarni, urushning vayronkor oqibatlarini o‘z ko‘zi bilan ko‘rdi. Frontdagi hayot uning xarakterini chiniqtirdi, inson qadri, tinchlik va ma’naviyat haqida chuqurroq mushohada yuritishga undadi. Keyinchalik uning ilmiy va ijodiy faoliyatida insonparvarlik, ezgulik va ma’rifat g‘oyalarining ustuvor bo‘lishida aynan shu hayotiy tajribalar muhim omil bo‘ldi. Urushdan keyin Shoislom Shomuhamedov o‘zining asosiy e’tiborini ilm-fanga qaratdi. U O‘rta Osiyo davlat universiteti(hozirgi O‘zbekiston Milliy universiteti)ning Sharqshunoslik fakultetiga o‘qishga kirib, arab, fors va tojik tillarini chuqur o‘rgandi. Universitetdagi tahsil jarayonida u Sharq filologiyasi, mumtoz adabiyot, Sharq falsafasi va tarixini puxta egalladi. Ayniqsa, fors-tojik adabiyotiga bo‘lgan qiziqishi uning keyingi ilmiy faoliyatining asosiy yo‘nalishini belgilab berdi. Shoislom Shomuhamedov universitet davridayoq iqtidorli talaba sifatida tanilgan bo‘lib, ustozlari uning ilmiy salohiyatiga katta umid bog‘lashgan.

1952-yilda universitetni muvaffaqiyatli tamomlagach, Shoislom Shomuhamedov ilmiy-pedagogik faoliyatini boshladi. U dastlab o‘qituvchi sifatida faoliyat yuritib, yosh avlodga Sharq tillari va adabiyotidan saboq bera boshladi. Keyinchalik uning ilmiy salohiyati, tashkilotchilik qobiliyati va pedagogik mahorati tufayli dotsent, professor, fakultet dekani hamda ilmiy ishlar bo‘yicha prorektor kabi mas’ul lavozimlarda faoliyat olib bordi. Ayniqsa, Toshkent davlat sharqshunoslik instituti bilan bog‘liq faoliyati davomida u o‘zbek sharqshunoslik maktabining rivojiga katta hissa qo‘shdi.

Shoislom Shomuhamedovning ilmiy shakllanishida Sharq mumtoz adabiyotini chuqur o‘rganish muhim o‘rin tutdi. U Firdavsiy, Sa’diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy, Jomiy, Bedil va Umar Xayyom kabi Sharq mutafakkirlarining asarlarini nafaqat o‘rgandi, balki ularni ilmiy jihatdan tahlil qildi. Olim Sharq adabiyotidagi gumanistik qarashlar, komil inson g‘oyasi, axloqiy tarbiya va ma’naviy yetuklik masalalariga alohida e’tibor qaratdi. U Sharq adabiyotini oddiy tarixiy meros emas, balki inson tafakkuri va ma’naviyatini boyituvchi bebaho xazina sifatida talqin etdi.

1960-yillarga kelib Shoislom Shomuhamedov sharqshunos olim sifatida keng tanildi. U fors-tojik adabiyoti va tarjimashunoslikka oid ko‘plab ilmiy maqolalar e’lon qildi. Ayniqsa, uning Sharq adabiyoti poetikasi, badiiy tarjima tamoyillari va mumtoz meros masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlari ilmiy jamoatchilik tomonidan yuqori baholandi. Olim o‘z ilmiy izlanishlarida Sharq adabiyotining falsafiy va estetik mohiyatini ochib berishga intildi.

1968-yilda Shoislom Shomuhamedov filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini oldi. Bu davrga kelib u o‘zbek sharqshunosligining yetakchi namoyandalaridan biriga aylangan edi. Uning doktorlik tadqiqotlari Sharq adabiyoti va tarjimashunoslik muammolariga bag‘ishlanib, o‘zbek ilm-fani rivojida muhim o‘rin egalladi. 1970-yilda professor ilmiy unvoniga sazovor bo‘lishi uning ilmiy faoliyatiga berilgan yuksak baho edi.

Shoislom Shomuhamedov nafaqat olim, balki mohir pedagog sifatida ham katta obro‘ qozondi. U yuzlab talabalar, yosh tadqiqotchilar va tarjimonlarga ustozlik qildi. Uning ma’ruzalari chuqur ilmiyligi, ravon tili va boy ma’naviy mazmuni bilan ajralib turgan. Talabalar uni keng dunyoqarashga ega, talabchan va ayni paytda mehribon ustoz sifatida e’tirof etishgan. U yoshlarga Sharq adabiyotini sevishni, ilm-fanga fidoyilik bilan xizmat qilishni o‘rgatgan. Shoislom Shomuhamedov ilmiy faoliyati davomida tarjimashunoslik sohasida ham ulkan muvaffaqiyatlarga erishdi. U Sharq xalqlari adabiy merosini o‘zbek kitobxoniga yetkazish yo‘lida samarali mehnat qildi. Ayniqsa, Firdavsiyning “Shohnoma” asarini o‘zbek tiliga tarjima qilishdagi xizmatlari uning nomini o‘zbek madaniyati tarixida abadiylashtirdi. U tarjima jarayonida asarning badiiy ruhini, poetik ohangini va falsafiy mazmunini saqlashga katta e’tibor qaratgan. 1978-yilda Shoislom Shomuhamedovga “O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan fan arbobi” unvoni berildi. Mazkur unvon uning ilm-fan, ta’lim va madaniyat rivojiga qo‘shgan ulkan hissasining e’tirofi edi. U umrining oxirigacha ilmiy izlanishlar, tarjima va pedagogik faoliyat bilan shug‘ullandi. Shoislom Shomuhamedovning hayoti va ilmiy faoliyati

o‘zbek ilm-fani tarixida yorqin iz qoldirdi. U o‘zining fidokorona mehnati, chuqur bilim va yuksak ma’naviyati bilan sharqshunoslik maktabining rivojiga katta hissa qo‘shgan olim sifatida tarixda qoldi. Bugungi kunda ham uning ilmiy merosi sharqshunoslar, tarjimonlar va adabiyotshunoslar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

**Shoislom Shomuhamedovning tarjimonlik faoliyati va badiiy tarjima mahorati.**

Shoislom Shomuhamedov o‘zbek tarjimashunosligi tarixida Sharq mumtoz adabiyotini xalqimizga yaqinlashtirgan yirik tarjimonlardan biri sifatida alohida o‘rin egallaydi. U tarjimani oddiy matn ko‘chirish jarayoni emas, balki xalqlar o‘rtasidagi ma’naviy va madaniy aloqalarni mustahkamlovchi muhim vosita deb tushungan. Shu sababli uning tarjimalari nafaqat ilmiy aniqligi, balki badiiy mukammalligi bilan ham ajralib turadi. Shoislom Shomuhamedov tarjima orqali Sharq xalqlarining ko‘p asrlik madaniy merosi, falsafiy qarashlari va estetik tafakkurini o‘zbek kitobxoniga yetkazishga muvaffaq bo‘lgan.

Olim va tarjimon sifatida Shoislom Shomuhamedov fors, tojik, arab, hind, ozarbayjon, rus va turkman adabiyotining ko‘plab mashhur namoyandalarini o‘zbek kitobxoniga tanitdi. U tarjima qilgan asarlar orasida Sharq mumtoz she’riyati, epik dostonlar, falsafiy ruboiylar hamda tarixiy-badiiy asarlar muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, uning tarjimalari orqali o‘zbek kitobxoni Sharq adabiyotining badiiy-estetik olami bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo‘ldi.

Shoislom Shomuhamedov tarjimonlik faoliyatining eng yirik va tarixiy ahamiyatga ega yo‘nalishlaridan biri Abulqosim Firdavsiyning buyuk “Shohnoma” asari bilan bog‘liqdir. “Shohnoma” Sharq adabiyotining eng ulkan epik yodgorliklaridan biri bo‘lib, unda Eron xalqlarining qadimiy tarixi, afsonalari, qahramonlik ruhi va davlatlilik an’analari mujassam etilgan. Ushbu asarni boshqa tilga tarjima qilish nafaqat til bilimini, balki chuqur tarixiy, madaniy va poetik tafakkurni ham talab qiladi.

1975–1979-yillarda “Shohnoma”ning uch jildli yangi o‘zbekcha tarjimasi Shoislom Shomuhamedov rahbarligida va uning bevosita ishtirokida amalga oshirildi. Bu tarjima o‘zbek tarjimashunosligi tarixidagi muhim voqealardan biri bo‘ldi. Tarjimonlar jamoasi asarning mazmunini sodda yetkazish bilan cheklanib qolmay, uning epik ruhini, badiiy ohangini va poetik tuzilishini ham imkon qadar saqlashga harakat qildi. Shoislom Shomuhamedov ushbu jarayonda ilmiy maslahatchi, muharrir va tarjimon sifatida faol qatnashdi.

“Shohnoma” tarjimasida Shoislom Shomuhamedovning asosiy yondashuvi asarning milliy ruhini yo‘qotmasdan, uni o‘zbek kitobxonining tafakkuriga mos tarzda ifodalashdan iborat edi. U Firdavsiy uslubidagi baland pafos, qahramonlik ruhi va falsafiy mushohadalarni o‘zbek tilining badiiy imkoniyatlari orqali qayta yaratishga intildi. Bu esa tarjimaning nafaqat mazmunan, balki estetik jihatdan ham mukammal chiqishiga xizmat qildi. Shoislom Shomuhamedov tarjimalarida til masalasiga alohida e’tibor qaratgan. U Sharq mumtoz adabiyotidagi murakkab tasvir vositalari, tashbeh va ramzlarni o‘zbek tilida tabiiy va ravon ifodalashga harakat qilgan. Tarjimonning mahorati shundaki, u asl matnning falsafiy mazmunini saqlagan holda uni o‘zbek kitobxoniga tushunarli va ta’sirchan shaklda yetkazgan. Shu bois uning tarjimalari ilmiy jihatdan ishonchli va badiiy jihatdan yuksak darajada baholanadi.

Shoislom Shomuhamedov Umar Xayyom ruboiylarini tarjima qilishda ham katta mahorat ko‘rsatgan. Umar Xayyom she’riyati falsafiy teranligi, ramziy ma’nolari va o‘ziga xos poetik uslubi bilan murakkab hisoblanadi. Tarjimon ushbu ruboiylardagi hayot, vaqt, inson va taqdir haqidagi falsafiy qarashlarni o‘zbek tilida tabiiy va ta’sirchan ifodalashga muvaffaq bo‘lgan. Natijada o‘zbek kitobxoni Sharq falsafiy she’riyatining chuqur mazmunini his etish imkoniga ega bo‘ldi.

Bundan tashqari, Shoislom Shomuhamedov Sa’diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy kabi Sharq mutafakkirlarining asarlarini ham tarjima qilgan. Ushbu tarjimalarda u mumtoz she’riyatning musiqiyligi, tasavvufiy-falsafiy mazmuni va badiiy nafisligini saqlashga

intilgan. Tarjimon Sharq poetikasining o‘ziga xos ruhini o‘zbek tiliga moslashtirishda katta tajriba va bilim namoyish etgan.

Shoislom Shomuhamedov tarjima jarayonida matnning tashqi shaklidan ko‘ra, uning ichki ruhini yetkazishga ko‘proq e’tibor qaratgan. U tarjimada so‘zma-so‘zlikdan qochib, asarning badiiy ta’sir kuchini saqlashni ustuvor vazifa deb bilgan. Shu jihatdan uning tarjimalari ijodiy tarjima maktabining yorqin namunasi hisoblanadi.

Tarjimonning faoliyati o‘zbek tarjimashunoslik maktabining rivojiga katta ta’sir ko‘rsatdi. U nafaqat yirik asarlarni tarjima qildi, balki tarjima nazariyasi va amaliyoti masalalari bilan ham shug‘ullandi. Shoislom Shomuhamedov tarjimonning vazifasi xalqlarni bir-biriga yaqinlashtirish, ularning madaniy qadriyatlarini o‘zaro tanishtirishdan iborat deb hisoblagan. Shu bois uning tarjimalari ma’naviy-ma’rifiy ahamiyati bilan ham qadrlanadi. Umuman olganda, Shoislom Shomuhamedovning tarjimonlik faoliyati o‘zbek madaniy hayotida muhim o‘rin tutadi. U Sharq adabiyotining nodir namunalarini o‘zbek tiliga mahorat bilan tarjima qilib, xalqimizning ma’naviy dunyosini boyitishga xizmat qildi. Uning tarjimalari bugungi kunda ham o‘zining ilmiy, badiiy va ma’rifiy qimmatini saqlab qolmoqda.

**Xulosa**

Shoislom Shomuhamedov o‘zbek sharqshunosligi, eronshunosligi va tarjimashunosligi taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan buyuk olimlardan biridir. U o‘zining ilmiy tadqiqotlari, badiiy tarjimalari, pedagogik faoliyati va ma’rifatparvarlik qarashlari bilan o‘zbek ilm-fani va madaniyati tarixida munosib o‘rin egallaydi. Shoislom Shomuhamedovning ilmiy va ijodiy merosi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Uning asarlari yosh sharqshunoslar, tarjimonlar va adabiyotshunoslar uchun muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Olimning hayoti va faoliyati ilm-fanga fidoyilik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat hamda ma’naviyatga xizmat qilishning yorqin namunasi hisoblanadi.

**FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI**

1. Shomuhamedov, Shoislom. Shoh kitob va uning muallifi. – Toshkent: Fan, 1971.
2. Xayyom, Umar. Ruboiylar. Shoislom Shomuhamedov tarjimasi. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1981.
3. Karimov, Naim. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.
4. Qayumov, Aziz. Sharq mumtoz adabiyoti va uning o‘zbek madaniyatidagi o‘rni. – Toshkent: Fan, 1987.
5. Komilov, Najmiddin. Tasavvuf va badiiy ijod. – Toshkent: Ma’naviyat, 1996.
6. Hayitmetov, Abdulla. Navoiy va sharq adabiyoti. – Toshkent: Fan, 1971.
7. Bertels, Ye. E. Istoriya persidsko-tadjikskoy literatury. – Moskva: Nauka, 1960.
8. Braginskiy, I. S. Iz istorii tadzhikskoy i persidskoy literatury. – Moskva: Nauka, 1972.
9. Sharipov, U. O‘zbek tarjimashunosligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2008.
10. Rahmonov, M. O‘zbek sharqshunoslari. – Toshkent: Sharq, 2002.
11. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tarixi va olimlari haqida ma’lumotlar to‘plami. – Toshkent, 2010.
12. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 11-jild. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2005.
13. Sodiqov, Q. Sharq filologiyasi asoslari. – Toshkent: Universitet, 1997.
14. Hasanov, B. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.